

Таміла Яценко — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: досліджує актуальні проблеми методики навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти. Результатом наукових пошуків є обґрунтування основних тенденцій розвитку методики навчання української літератури кінця XIX – початку XX ст., розкриття можливостей творчого застосування продуктивного методичного досвіду в розбудові сучасної шкільної літературної освіти, визначення теоретико-методичних засад навчання української літератури в умовах профільного навчання, розроблення змісту і структури літературних курсів за вибором, створення методики вивчення української і зарубіжної літератури модернізму в старших класах, методики навчання української літератури на засадах компетентнісного і

культурологічного підходу, підготовка програмового і навчально-методичного забезпечення вивчення української і зарубіжної літератури в 10–11-х класах закладів загальної середньої освіти.

e-mail: tamilakod@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6121-7495>

УДК 37(092):373.5.016:821.161.2.09+378.016:821.161.2

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-75-86>

Н. Й. ВОЛОШИНА – ФУНДАТОР НАУКОВОЇ ШКОЛИ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено вшануванню світлої пам'яті доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України, заслуженого діяча науки і техніки України Н. Й. Волошиної з нагоди 80-річного ювілею. Актуалізовано питання ролі вченої-методиста як фундатора наукової школи, внеску її наукового доробку в розвиток вітчизняної методики навчання української літератури в закладах загальної середньої і вищої педагогічної освіти. Представлено основні підходи до визначення терміна «наукова школа», виокремлено істотні ознаки понять «наукова школа в методиці літератури», «наукова школа Н. Й. Волошиної». Проаналізовано науково-методичні студії Н. Й. Волошиної, що стали теоретичним підґрунтям для створення наукової школи в предметній методиці. Окреслено концепти цієї наукової школи в контексті сучасних завдань шкільної літературної освіти.

Ключові слова: наукова школа; наукова школа Н. Й. Волошиної; шкільна літературна освіта; теорія і методика навчання; українська література.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Знаного науковця, високопрофесійного фахівця в галузі шкільної літературної освіти та багатогранну особистість із когорти корифеїв вітчизняної методики навчання української літератури, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України, заслуженого діяча науки і техніки України Нілу Йосипівну Волошину правомірно вважати фундатором власної наукової школи. Свого часу А. В. Градовський, послідовник Н. Й. Волошиної та один із перших її дисертантів, слушно стверджував, що «в особі Ніли Йосипівни Волошиної українська наука має талановитого, вдумливого, старанного й невтомного вченого, який майстерно поєднує академічну теорію й шкільну практику, чітко, легко й елегантно розв'язує складні проблеми методики викладання» [10, с. 22].

Успішне поєднання наукової, педагогічної та організаційної праці сприяло згуртування навколо авторитетної вченої-методиста однодумців серед її колег із Інституту педагогіки НАПН України, а також численної групи її учнів – фахівців у галузі методики навчання української літератури з різних регіонів України – з послідовним переростанням такої професійної творчої співдружності в наукову школу.

Значущими результатами наукової школи Н. Й. Волошиної є обґрунтування концептуальних засад шкільної літературної освіти та предметної методики, розроблення інноваційних методик навчання української літератури в закладах загальної середньої та вищої педагогічної освіти, підготовка якісного програмового та навчально-методичного забезпечення шкільного курсу української літератури.

Потреба в актуалізації ключових концептів наукової школи професора Н. Й. Волошиної є цілком умотивованою у реаліях сучасної шкільної літературної освіти як важливий фактор її модернізації, необхідна умова наукового пізнання, на ґрунті якого здійснюються інноваційні науково-методичні дослідження, відбуваються конструктивне розроблення змісту і продумане використання традиційних, перевірених часом методів, прийомів і форм навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається в статті та означення аспектів загальної проблеми, яким присвячено статтю. Проблема становлення і розвитку наукової школи Н. Й. Волошиної розглядається в деяких публікаціях різних років. Питанню розкриття незаперечного авторитету Н. Й. Волошиної як наукового керівника досліджень у галузі предметної методики присвячена публікація О. М. Семенов (2010 р.) [10, с. 23–26]. Про визначення сутнісних характеристик поняття «наукова школа в методиці навчання літератури», окреслення ознак наукової школи Н. Й. Волошиної йдеться в науково-публіцистичному диптиху В. І. Шуляра (2012, 2017 рр.) [10, с. 26–35]. Докладний огляд методичних концепцій, що розроблені дослідниками, консультантом докторських дисертацій яких була професор Н. Й. Волошина, презентовано в статті Г. Л. Токмань (2013 р.) [14]. Характерні риси наукової школи Н. Й. Волошиної та важлива роль цієї наукової спільноти для розвитку педагогічної науки і шкільної практики розглядаються В. В. Гладішевим (2017 р.) [11].

У низці фахових публікацій принагідно акцентовано на ролі Н. Й. Волошиної як засновника наукової школи та значущості науково-методичного доробку вченої в реаліях сучасної шкільної літературної освіти, а саме: культурологічний аспект вивчення української літератури (С. О. Жила), інтегративний підхід у процесі вивчення української літератури, особливості сприймання художнього твору учнями (А. В. Градовський), проблема методичної творчості вчителя української літератури (О. М. Куцевол), естетичне виховання учнів на уроках української літератури (Т. О. Яценко, Г. Л. Бійчук, Н. В. Гоголь), філософсько-освітні імперативи компетентісно орієнтованого уроку української літератури (В. І. Шуляр), особливості формування змісту шкільного курсу літературної освіти (Н. М. Логвіненко), проблема формування учня-читача (А. М. Фасоля), специфіка організації групових форм роботи на уроках літератури (Т. І. Дятленко), питання позакласної роботи (О. А. Гальонка), проблема підручникотворення (В. В. Гладішев, В. В. Шульган), формування літературознавчої компетентності словесника (Л. О. Базиль) та ін.

Мета статті – узагальнення контекстів поняття «наукова школа», характеристика сутнісних ознак наукової школи Н. Й. Волошиної, що сформувалася в процесі багаторічної плідної науково-методичної діяльності її фундатора та творчих послідовників – фахівців із методики навчання української літератури.

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів. Наступність наукового знання й наукових поколінь є особливою формою кооперації вчених, наукового співробітництва і підготовки науково-педагогічних кадрів. Неформальну творчу співдружність у межах будь-якого наукового

напряму висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, спільного мислення, ідей і методів їх практичного впровадження фундаментальна наука визначає як наукову школу. Грунтовний термінологічний розгляд цього поняття підтверджує різні підходи до його трактування [5; 8]. Відтак дослідники розглядають наукову школу як об'єднання науково-дослідних й освітніх колективів, що сформувалися на базі одного закладу вищої освіти; як форму організації наукової діяльності, що характеризується наявністю творчого наукового колективу на чолі з визнаним лідером; як зародження нової наукової течії чи напрямку, розроблення нових принципів, підходів, теорій, методик тощо. Отже, синтезуючи різні підходи до визначення сутності категорії «наукова школа», трактуємо її як неформальну інтелектуальну дослідницьку творчу спільноту в межах певної галузі знання, що сформувалася під егідою особистості вченого-лідера та об'єднує декілька поколінь учених-однодумців споріднених науковими традиціями, активною дослідницькою роботою в актуальному напрямі, оригінальністю ідей, наполегливою і цілеспрямованою співпрацею, а також суспільним визнанням значущості результатів науково-практичної діяльності як фундатора наукової школи, так і його послідовників.

Узагальнення значень цього полісемантичного поняття дало змогу визначити сутнісні характеристики наукової школи, а саме: високий науковий авторитет її лідера; наукове середовище як структурна одиниця сучасної науки; наукова концепція, що послідовно й різноаспектно простежується в дослідженнях представників наукової школи; значущі наукові результати, що позитивно впливають на розвиток певної галузі науки.

Наукова школа виконує такі основні функції: освітню (навчання науково-дослідних умінь і методів науково-педагогічних досліджень, підвищення професійної кваліфікації, інтеграція теоретичних напрацювань наукової школи з освітнім процесом), дослідницьку (розроблення нових наукових концепцій, теорій, реалізація інноваційних ідей), виховну (залучення молодих науковців до збереження традицій наукової школи на всіх її етапах розвитку, популяризація здобутих результатів наукових досліджень), комунікативну (обмін інформацією між однодумцями й опонентами), аксіологічну (організація діяльності наукової спільноти відповідно до системи педагогічних цінностей), функцію відтворення (підготовка висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів).

Адаптований до поняття «наукова школа» варіант визначення наукової школи в методиці літератури подає В. І. Шуляр, наголошуючи, що це «специфічна форма організації неперервного навчання й підготовки наукових кадрів за чітко вибудованою концепцією й методологією вивчення шкільного курсу літератури або/і системою формування визначеного типу вчителя-словесника, учня-читача, запропонована лідером дослідження в час соціокультурних змін. Така школа формує єдиний стиль наукового мислення, розвивається, поглиблюється, теоретично осмислюється й експериментально перевіряється послідовниками (учнями) керівника, витримуючи принцип наступності, послідовності, поступового поглиблення й ускладнення досліджуваних проблем, напрямів на всіх етапах літературної освіти» [10, с. 28].

Одним із найпомітніших явищ методики навчання літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. є наукова школа Н. Й. Волошиної. На переконання В. В. Гладешева, одного з її представників, таке твердження обумовлено декількома факторами, зокрема високим науковим рівнем засновника школи, особистим внеском Н. Й. Волошиної в дослідження актуальних питань методики навчання літератури; умінням працювати на перспективу, передбачати розвиток методичної теорії та шкільної практики; творчим ставленням Н. Й. Волошиної до розв'язання актуальних наукових проблем предметної методики; умінням засновника школи поєднувати високий науковий рівень досліджень предметної методики з особистісним тактовним ставленням до кожного науковця чи вчителя [11, с. 34–35].

Про унікальність наукової школи Н. Й. Волошиної пише В. І. Шуляр, експресивно називаючи такий науковий осередок «культурологічним освітнім простором, у якому культивуються особистісне і професійно фахове зростання науковців, забезпечуються умови для акме розвитку кожного як Я особистості, яка здатна логічно, послідовно розвивати ідеї свого Учителя Лідера в ім'я Учня української науки і освіти» [10, с. 34].

«Фундаментальна, виражена, толерантна, смілива, оптимістична, з власною позицією. Ця наукова школа має майбутнє!», – стверджує О. М. Семенов, характеризуючи наукове товариство, що впродовж десятиліть формувалося під керівництвом Н. Й. Волошиної та продовжує наукові традиції свого наставника й донині [10, с. 24].

Переконливою є думка дослідниці про те, що «наукова школа – це, насамперед, колективний пошук нового, взаємопідтримка і пошанування іншої думки, вміння навчатися в інших і щедро ділитися власними ідеями, постійний дух творчості» [10, с. 24]. Саме такою є наукова школа Н. Й. Волошиної. Ця професійна добровільна співдружність фахівців у галузі шкільної літературної освіти, що свого часу сформувалася під егідою вченої-методиста й тепер об'єднує її висококваліфікованих наукових сподвижників, характеризується виразними ознаками, зокрема фундаментальністю та практичною значущістю науково-методичних студій професора Н. Й. Волошиної, авторитетністю її як керівника наукових досліджень; широтою тематичних об'єктів наукових пошуків у галузі методики навчання української літератури; максимальними можливостями для розкриття творчих здібностей молодих науковців та переконливими передумовами для підвищення їхнього кваліфікаційного рівня до докторського ступеня; актуальністю, новаторством і науковою обґрунтованістю досліджень предметної методики; спільністю наукових інтересів послідовників Н. Й. Волошиної та їхньою самоорганізованістю для наукової співпраці; активним продовженням наукових традицій у поступі вітчизняної методичної думки.

Наукова школа Н. Й. Волошиної почала формуватися в Інституті педагогіки НАПН України, де майже 40 років розгорталася професійна діяльність її засновниці.

Теоретичний фундамент наукової школи ґрунтується на понад трьох сотнях актуальних і нині працює Н. Й. Волошиної, присвячених загальним проблемам виховання учнів і методики навчання української літератури в закладах загальної середньої і вищої педагогічної освіти, зокрема значущій ролі художньої літератури у формуванні компетентного учня-читача, розвитку його національної свідомості, взаємозв'язку художньої літератури з іншими видами мистецтва, використанню продуктивних методів і прийомів організації навчальної діяльності в процесі аналізу художнього твору в єдності змісту і форми, ефективній організації сучасного уроку української літератури, актуальним проблемам підручникотворення, а також питанням професійного становлення вчителя-словесника.

У різні роки розбудови вітчизняної шкільної освіти Н. Й. Волошина та представники її наукової школи активно долучалися до розроблення ключових нормативних документів галузі літературної освіти. Так, у Концепціях літературної освіти (1993, 2004 рр.) засадничим було твердження, що література як шкільний предмет є носієм народної моралі, загальнолюдських і національних цінностей, засобом розвитку історичної пам'яті, формування національної свідомості, удосконалення естетичного смаку учнів-читачів. В основу літературного компонента Державних стандартів загальної середньої освіти (1997; 2004 рр.) покладено розуміння літератури як мистецького явища, а зміст шкільної літературної освіти визначено як знання, що формують в учнів-читачів цілісну картину світу, уявлення про взаємозв'язок і взаємозалежність літературно-мистецьких і культурних явищ, викликають потребу естетичного й морального осмислення навколишньої дійсності.

Н. Й. Волошина та її колеги-одномудці як співавтори не одного покоління програм із української літератури (4–10-й класи (1985 р.); 8–11-й класи (1989 р.); 5–11-й класи

(2001 р.); 5–12-й класи (2002–2003 рр.)) визначали головним критерієм у доборі творів для шкільного вивчення їх художню цінність. Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів окреслювали як такі, що передбачають засвоєння основних літературознавчих категорій, які стосуються понять мистецтва слова, особистості митця та його естетичного ідеалу, характеристики конкретного художнього твору й літературного процесу загалом, функцій художньої літератури, її суспільної ролі, вироблення в школярів художнього смаку і здатності до вмотивованих суджень про явища мистецтва.

Творчо, на високому дидактико-методичному рівні було реалізовано означені концепти шкільної літературної освіти в численних підручниках, читанках (4-й клас (1978–2002 рр.), 5-й і 8-й класи (1990–2007 рр.), 6-й клас (2008 р.), 7-й клас (2009 р.) і хрестоматіях із української літератури (5–6-й класи (2001 р.)), створених у творчій співпраці Н. Й. Волошиної та її колег-однодумців. Важливо зазначити, що у вітчизняне шкільне підручникотворення було впроваджено методичну систему формування читацьких умінь учнів, необхідних для усвідомленого розуміння емоційно-естетичного багатства художнього твору. Інноваційним здобутком методичної школи Н. Й. Волошиної у галузі підручникотворення було започаткування у вітчизняній шкільній практиці навчання літератури навчально-методичних комплектів (програма – підручник – навчально-методичний посібник).

Вагомим результатом наукової діяльності школи Н. Й. Волошиної є колективний навчально-методичний посібник «Наукові основи методики літератури» (2002 р.), підготовлений за загальною редакцією вченої. Генеза методики літератури як науки, специфіка літератури як шкільного предмета, питання розкриття вікових і психологічних особливостей учня-читача, визначення типології літературних занять та їх структури, класифікації та окреслення сутнісних характеристик основних методів, форм і засобів навчання літератури, реалізації міжпредметних зв'язків на уроках літератури, використання навчально-методичного забезпечення у шкільному курсі української літератури, проблема організації професійної діяльності вчителя літератури – ці та інші аспекти предметної методики ґрунтовно схарактеризовано в цьому виданні. Характерно, що книга й донині залишається науково-методичним навігатором для фахівців і майбутніх спеціалістів шкільної літературної освіти – учителів, методистів, студентів закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти, дослідників зі спеціальності методики навчання української і зарубіжної літератури.

Науково-методичні студії Н. Й. Волошиної характеризуються всебічним розкриттям багатьох актуальних проблем шкільної літературної освіти, однак ключовою в її науковому доробку була проблема естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури. «Про різноаспектне й водночас ґрунтовне дослідження питань естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова, – свого часу зазначав В. В. Градовський, – свідчить комплексна методологія й блискуче застосування інструментарію інтегративного підходу, понятійно-категоріального апарату міждисциплінарних студій у працях Н. Й. Волошиної» [10, с. 21]. Теоретичні засади цієї проблеми та практичні аспекти організації навчальної діяльності учнів-читачів щодо розвитку здатності до естетично-емоційного сприйняттям художнього тексту відображені в навчально-методичних посібниках «Виховання почуття краси» (1972 р.), «Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів» (1973 р.), «Виховання почуття прекрасного на уроках читання» (1974 р.), «Естетичне виховання засобами художньої літератури» (1976 р.), «Літературні екскурсії як засіб естетичного і патріотичного виховання учнів» (1976 р.), «Підручник літератури і морально-естетичне виховання учнів» (1983 р.), «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури» (1985 р.), «Виховна сила художнього слова» (1987 р.), а також у докторській дисертації науковця «Теоретичні й методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі» (1995 р.).

В основу цілісної системи естетичного виховання учнів, розробленої дослідницею, покладено виховання естетичною (художньою) реальністю і відтвореній у ній краси людини, природи, загальнолюдських і національних цінностей. Засадничим у дослідженнях науковця є актуальне й нині твердження, що вивчення української літератури в закладах загальної середньої освіти буде результативним, якщо забезпечить ефективність її впливу на естетичне виховання учнів, якщо зміст цього курсу буде сприйматись як вид мистецтва, де наголошуватиметься на естетичних функціях навчання, а в основу естетичного буде закладено формування понять про національні й загальнолюдські цінності [2, с. 8–18].

Провідну ідею формування естетичної свідомості й діяльності школярів учена обґрунтувала, ідучи від «... від естетичних почуттів, емоцій і переживань до естетичної діяльності, застосування типів запитань і завдань, спрямованих на формування естетичних понять, почуттів, дій...» [3, с. 5–6]. Слушним залишається переконання дослідниці, що систематичне оволодіння учнями знаннями про основні категорії естетики та з їх урахуванням формування в учнів умінь розглядати художній твір і явища дійсності позитивно впливає на засвоєння понять прекрасного, героїчного, піднесеного, розвиває естетичне ставлення до мистецтва слова. Важливим показником рівня естетичного виховання Н. Й. Волошина вважала творчі роботи учнів: «Лише залучення учнів до різноманітної творчої діяльності на уроці та в позаурочний час здатне розвинути їхню сенсорну сферу, забезпечити глибоке усвідомлення естетичних явищ, виробити уміння розуміти справжнє мистецтво, красу природи і красу людських взаємин» [3, с. 33].

Отже, пріоритетними завданнями шкільної літературної освіти Н. Й. Волошина вважала розвиток читацької діяльності учнів, виховання культури читання, вироблення емоційного сприймання й осмислення естетичної цінності художніх творів.

Важливою ознакою, що дає змогу ідентифікувати наукову школу, є значущість наукових досягнень її представників. Наукова школа Н. Й. Волошиної сконцентрувала потужну творчу енергію дослідників-методистів у галузі шкільної літературної освіти з різних регіонів України. Під науковим керівництвом Н. Й. Волошиної захищено 39 кандидатських і 5 докторських дисертацій за такими напрямками дослідження:

- виховання читацької культури учнів (Г. А. Воронцов, «Виховання читацької культури старшокласників на факультативних заняттях», канд. пед. наук, 1993 р.),
- особливості вивчення творів української літератури (Н. О. Лаврусевич, «Особливості викладання української новелістики 20–30-х років ХХ століття в старших класах загальноосвітньої школи», канд. пед. наук, 2000 р.; Н. Г. Петриченко, «Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури», канд. пед. наук, 2003 р.; Н. В. Дига, «Розвиток пізнавальної активності учнів 5–8-х класів на уроках української літератури в процесі вивчення художніх творів історичної тематики», канд. пед. наук, 2006 р.; О. П. Прокопова, «Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження», канд. пед. наук, 2007 р.; Н. М. Логвіненко, «Вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках української літератури в 10–11-х класах», канд. пед. наук, 2009 р.; Н. В. Білоус, «Методика вивчення української літератури в 10–11-х класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи», канд. пед. наук, 2009);
- методика аналізу та інтерпретації художнього твору (Т. М. Федоренко, «Формування умінь композиційного аналізу художнього твору в учнів загальноосвітньої школи», канд. пед. наук, 1995 р.; Т. А. Лановик «Збагачення словникового запасу учнів 5–7-х класів у процесі роботи над текстом художнього твору», канд. пед. наук, 2002 р.; А. Л. Ситченко, «Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури», д-р пед. наук, 2005 р.; С. П. Паламар, «Формування умінь аналізу художньої деталі літературного твору в учнів 5–7-х класів загальноосвітньої школи», канд. пед. наук, 2007 р.);

- міжпредметна та міжмистецька взаємодія в шкільному курсі української літератури (А. В. Градовський, «Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною», канд. пед. наук, 1994 р.; «Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури», д-р пед. наук, 2004 р.; С. О. Жила, «Вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом (9–11-й класи)», канд. пед. наук, 1994 р.; «Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи», д-р пед. наук, 2005; В. В. Снегір'ова, «Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в 5–11-х класах загальноосвітньої школи», канд. пед. наук, 2001 р.; Л. Г. Бондаренко, «Вивчення ліричних творів на уроках української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною (9–11-й класи)», канд. пед. наук, 2001 р.; Л. М. Овдійчук, «Формування естетичних почуттів старшокласників на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури», канд. пед. наук, 2005 р.; О. А. Гордієнко, «Методика вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською на уроках у 8–11-х класах», канд. пед. наук, 2006 р.; В. В. Гладишев, «Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури», д-р пед. наук, 2008 р.; Н. М. Соловійова, «Формування в учнів основної школи умінь здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів літературного твору», канд. пед. наук, 2011 р.);
- формування особистості учня-читача (В. Г. Шульженко «Формування духовних потреб підлітків на літературно-краєзнавчому матеріалі», канд. пед. наук, 1994 р.; В. О. Коваль, «Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи», канд. пед. наук, 1999 р.; Л. І. Драчук, «Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури», канд. пед. наук, 2000 р.; А. М. Фасоля, «Формування духовного світу особистості у процесі вивчення української літератури (9–11-й класи)», канд. пед. наук, 2000 р.; К. П. Бабенко, «Формування у старшокласників здатності до естетичного сприймання літературного твору засобами художньої ілюстрації (на матеріалі епічних творів)», канд. пед. наук, 2001 р.; Г. Л. Бійчук, «Формування українського національного характеру у процесі вивчення літератури», канд. пед. наук, 2001 р.; В. А. Захарова, «Формування моральних якостей старшокласників у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменник», канд. пед. наук, 2002 р.; В. С. Черній, «Виховання культури людських взаємин в учнів 5–8-х класів у процесі вивчення художньої літератури», канд. пед. наук, 2003 р.; Т. О. Яценко, «Родинне виховання учнів 5–8-х класів у процесі вивчення української літератури», канд. пед. наук, 2003 р.; Н. В. Гоголь, «Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання», канд. пед. наук, 2004 р.);
- професійна майстерність майбутнього вчителя-словесника (Н. М. Білоус, «Підготовка студентів вузу до викладання літератури як мистецтва слова», канд. пед. наук, 1998 р.; М. С. Горда, «Морально-етичне виховання студентів педучилища в процесі вивчення літератури рідного краю», канд. пед. наук, 1999 р.; В. Й. Гриневич, «Формування в майбутніх учителів-словесників умінь аналізувати образи-персонажі літературних творів історичної тематики», канд. пед. наук, 2001 р.; А. В. Лисенко, «Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників», 2002 р.; В. І. Шуляр, «Підготовка майбутнього вчителя літератури до конструкторсько-технологічної професійної діяльності», канд. пед. наук, 2004 р.; В. В. Халін, «Розвиток художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури», канд. пед. наук, 2006 р.; Т. В. Бабійчук, «Методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі», канд. пед. наук, 2007 р.);

- специфіка вивчення української літератури в різних типах закладів загальної середньої освіти (Г. В. Машталер, «Особливості вивчення української літератури в гімназіях», канд. пед. наук, 2000 р.; О. В. Скиба, «Методика викладання фольклору в класах з поглибленим вивченням української літератури», канд. пед. наук, 2000 р.; В. М. Коваленко, «Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури», канд. пед. наук, 2004 р.).
- сучасний урок української літератури (В. І. Шуляр, «Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі», д-р пед. наук, 2015).

Учні-послідовники професора Н. Й. Волошиної працюють у вищих педагогічних закладах освіти і закладах загальної середньої освіти Києва, Чернігова, Черкас, Кам'янець-Подільського, Полтави, Миколаєва, Житомира, Вінниці, Сум, Рівного, Запоріжжя, Луганська, Калуша, Умані, Глухова, Херсона, Ніжина, Переяслава, Бердичева.

Вагомий внесок у розвиток предметної методики робить наукова докторська школа Н. Й. Волошиної, що консолідує новаторську сутність методичних концепцій навчання української і зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти: технологія компаративного аналізу художнього твору (А. В. Градовський), міжмистецька взаємодія у шкільному навчанні української літератури (С. О. Жила), навчально-технологічна концепція шкільного літературного аналізу (А. Л. Ситченко), контекстне вивчення художнього твору (В. В. Гладішев), теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в закладах загальної середньої освіти (В. І. Шуляр).

Наукова новизна докторської дисертації А. В. Градовського «Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури» (2004 р.) полягає в тому, що вперше у вітчизняній методиці навчання української літератури методологічно опрацьовано концепцію компаративного вивчення української і зарубіжної літератури; обґрунтовано технологію компаративного підходу до вивчення літератури, що охоплює різноманітні методи, засоби і форми навчальної діяльності; з'ясовано теоретичні, методичні аспекти порівняльного вивчення літератури в закладах загальної середньої освіти, окреслено шляхи і способи розвитку емоційно-естетичного сприймання учнями-читачами творів української літератури в порівнянні з їх зарубіжними аналогами, розроблено різні види завдань, що сприяють ґрунтовному засвоєнню теоретико-літературних понять. У роботі зазначається, що в основі структурування методичної системи компаративного аналізу художніх творів перебуває ідея самоцінності літератури як естетичної системи, а формування у школярів уявлень про ідейно-тематичну і стильову єдність художнього твору, про національні своєрідності української і зарубіжних літератур стане значно ефективнішим за умови використання порівняльного методу опрацювання художнього тексту [6].

Новаторською у методичній науці є докторська дисертація С. О. Жили «Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи» (2005 р.), у якій дослідниця презентує методичну систему, що ґрунтується на відтворенні національно-культурного досвіду; вивченні на уроках української літератури кращих зразків мистецьких творів (літературних, образотворчих, музичних, театральних, кінематографічних тощо); взаємозбагаченні різних мистецтв української та світової культури; ґрунтовній художньо-естетичній підготовці учнів-читачів з метою підвищення рівня загальної культури та реалізації власних здібностей у різних видах мистецтва, формування художньої картини світу. Практична значущість методичної концепції С. О. Жили продемонстрована фрагментами інтегрованих уроків, де змодельовано педагогічну систему комплексного вивчення української літератури і суміжних мистецтв [7].

Інноваційний підхід до розв'язання однієї з ключових проблем у предметній методиці – шкільного аналізу художнього твору – представлено в докторській дисертації А. С. Ситченка «Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі

літератури» (2005 р.). Дослідник уперше вводить у категоріальний апарат предметної методики поняття «педагогічна технологія», ґрунтовно визначає специфіку літературно-навчальної технології. Розроблена вченим-методистом навчально-технологічна концепція літературного аналізу базується на принципах єдності ціннісних орієнтацій, літературних знань та правил діяльності учнів-читачів, емоційного і логічного аспектів літературного аналізу, репродуктивної й евристичної діяльності школярів, керованості й неперервності формування в них літературних знань і читацьких умінь у поетапному, спеціально організованому освітньому процесі.

Практична значущість роботи полягає в тому, що вчителям-словесникам запропоновано практично доцільні технологічні моделі пообразного, подієвого, проблемно-тематичного, структурно-стильового аналізу художнього твору, застосування яких сприятиме контекстному розумінню й особистісному засвоєнню пізнавально-виховного змісту навчального матеріалу, формуванню загально навчальних і специфічних читацьких умінь учнів-читачів [12].

У докторській дисертації В. В. Гладишева «Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури» (2008 р.) уперше у вітчизняній методиці навчання літератури визначено теоретико-методичні засади системного застосування біографічного, літературознавчого, культурологічного й особистісно значущого видів контексту в процесі вивчення художніх творів різних родів і жанрів зарубіжної літератури у середніх і старших класах закладів загальної середньої освіти відповідно до специфіки зарубіжної літератури як навчального предмета і літератури як мистецтва слова; створено методику контекстного вивчення епічних, ліричних і драматичних творів різних жанрів, що забезпечує системну реалізацію навчально-виховного потенціалу навчального предмета «Зарубіжна література», принципу творочентризму, сприяє формуванню компетентного учня-читача [4].

У дослідженні В. І. Шуляра «Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі» (2015 р.) урок української літератури як методичну систему інтерпретовано з позицій синергетики; розроблено компетентнісно-діяльнісну стратегію сучасного уроку української літератури, алгоритм його побудови, етапи і компоненти; запропоновано інноваційну класифікацію уроків літератури відповідно до мети шкільної літературної освіти, типу навчального матеріалу, пріоритетних методів; презентовано технологічні моделі для конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури; створено модель управління розвитком методичної компетентності вчителів-словесників щодо конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури [15].

Отже, міцною основою сучасної шкільної літературної освіти є наукові дослідження – концепції, технології, методичні системи, методичні моделі, розроблені провідними нині вченими-методистами А. В. Градовським, С. О. Жилою, А. Л. Ситченком, В. В. Гладишевим, В. І. Шуляром, вагому роль у науковому становленні яких відіграла професор Н. Й. Волошина.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах модернізації шкільної літературної освіти концепти наукової школи Н. Й. Волошиної ґрунтуються на збереженні наукових традицій у галузі методики навчання української літератури, розробленні змісту й ефективних технологій шкільного вивчення літератури з урахуванням новітніх досягнень літературознавства, педагогіки, вікової та педагогічної психології, філософії освіти, культурології та в контексті сучасних освітніх завдань – розгляді літератури як складника духовної і художньої культури, формуванні компетентного учня-читача, особистості з інноваційним типом мислення.

Дієвим чинником функціонування наукової школи Н. Й. Волошиної є щорічні Всеукраїнські Волошинські читання, що проводяться починаючи з 2011 р. учнями-послідовниками відомої вченої-методиста. Результати таких масових науково-практичних

заходів презентуються у збірниках наукових праць, де подаються матеріали щодо розкриття внеску професора Н. Й. Волошиної в розвиток вітчизняної методики навчання літератури, висвітлення питань реалізації концептів науково-методичної спадщини вченої в сучасних наукових дослідженнях з предметної методики та реаліях шкільної практики [1; 11].

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розкритті інноваційної науково-педагогічної діяльності наукових послідовників професора Н. Й. Волошиної.

Використані джерела

- [1] VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 травня 2019 р., м. Київ / Інститут педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 373 с.
- [2] Н. Й. Волошина, «З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова». Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 8–18.
- [3] Н. Й. Волошина, «Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі», автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук, Інститут педагогіки АПН України, Київ, Україна, 1995.
- [4] В. В. Гладішев, «Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури», автореф. дис. д-ра пед. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна, 2008.
- [5] О. А. Гнізділова, «Ідентифікація феномену “науково-педагогічна школа”», Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Педагогічні науки, Вип. № 60, с. 76-84, 2014.
- [6] А. В. Градовський, «Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури», автореф. дис. д-ра пед. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна, 2004.
- [7] С. О. Жила, «Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи»: автореф. дис. д-ра пед. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна, 2005.
- [8] Д. Д. Зербіно, Наукова школа: лідер і учні, Львів, Україна: Євросвіт, 2001.
- [9] Наукові основи методики літератури, навчально-методичний посібник для студентів вищих закладів, за редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної, Київ, Україна: Ленвіт, 2002.
- [10] Ніла Йосипівна Волошина, бібліографічний покажчик, Київ, Україна: Задруга, 2012.
- [11] П'яті Волошинські читання. Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи, тези доповідей Усеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 23-25 червня 2017 року), Миколаїв, Україна, 2017.
- [12] А. Л. Ситченко, «Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури», автореф. дис. д-ра пед. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна, 2005.
- [13] Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи, збірник наукових праць, за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, Житомир, Україна: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012.
- [14] Г. Л. Токмань, «Докторська школа вченої-методиста, професора Ніли Йосипівни Волошиної», Українська література в загальноосвітній школі, № 5, с. 2-7, 2013.
- [15] В. І. Шуляр, «Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі», автореф. дис. д-ра пед. наук, Херсонський державний університет. Херсон, Україна, 2015.

References

- [1] VII Voloshyna's Readings «School Language and Literary Education: Traditions and Innovation»: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 17 travnia 2019 r., m. Kyiv / Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy; za zah. red. T. O. Yatsenko. Kyiv : UOVTs «Orion», 2019. 373 s. (in Ukrainian)
- [2] N. Y. Voloshyna, «From the Theoretical Foundations of the Aesthetic Education of Students by Means of the Art of the Word». Pedahohika i psykhohohiia. 1996. № 3. S. 8–18. (in Ukrainian)

- [3] N. Y. Voloshyna, «Theoretical and Methodological Foundations of Aesthetic Education of Students in the Process of Studying Ukrainian Literature in High School », avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk, Instytut pedahohiky APN Ukrainy, Kyiv, Ukraina, 1995. (in Ukrainian)
- [4] V. V. Hladyshev, «Theoretical and Methodological Foundations of Contextual Study of Works of Art in a School Course of Foreign Literature», avtoref. dys. d-ra ped. nauk, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraina, 2008. (in Ukrainian)
- [5] O. A. Hnizdilova, «Identification of the Phenomenon "Scientific-Pedagogical School"», Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka. Pedahohichni nauky, Vyp. № 60, s. 76-84, 2014. (in Ukrainian)
- [6] A. V. Hradovskiy, «Theoretical and Methodological Foundations of a Comparative Study of the School Course of Ukrainian Literature», avtoref. dys. d-ra ped. nauk, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraina, 2004. (in Ukrainian)
- [7] S. O. Zhyla, «Theory and Practice of Studying Ukrainian Literature in Relationship with Different Arts in the Senior Secondary Schools»: avtoref. dys. d-ra ped. nauk, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraina, 2005. (in Ukrainian)
- [8] D. D. Zerbino, Science School: Leader and Students, Lviv, Ukraina: Yevrosvit, 2001. (in Ukrainian)
- [9] Scientific Bases of Literature Methodology, Educational Manual for Students of Higher Education Institutions, za redaktsiieiu doktora pedahohichnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta APN Ukrainy N. Y. Voloshynoi, Kyiv, Ukraina: Lenvit, 2002. (in Ukrainian)
- [10] Nila Voloshina, bibliographic index, Kyiv, Ukraina: Zadruha, 2012. (in Ukrainian)
- [11] Fifth Voloshyn Readings. Nila Voloshina's Creative Workshop in Prospecting the Philological Space of the New Ukrainian School, Abstracts of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (m. Mykolaiv, 23-25 chervnia 2017 roku), Mykolaiv, Ukraina, 2017. (in Ukrainian)
- [12] A. L. Sytchenko, «Theoretical and Methodological Principles of the Analysis of a Work of Art in a School Literature course», avtoref. dys. d-ra ped. nauk, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraina, 2005. (in Ukrainian)
- [13] Formation and Development of Scientific-Pedagogical Schools: Problems, Experience, Prospects, Collection of Scientific Works, za red. V. Kremenia, T. Levovytskoho, Zhytomyr, Ukraina: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 2012. (in Ukrainian)
- [14] H. L. Tokman, «Doctoral School of the Methodist Scientist, Professor Nila Voloshina», Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli, № 5, s. 2-7, 2013. (in Ukrainian)
- [15] V. I. Shuliar, «Theoretical and Methodological Foundations of the Modern Lesson of Ukrainian Literature in Primary and Secondary School», avtoref. dys. d-ra ped. nauk, Khersonskiy derzhavnyi universytet. Kherson, Ukraina, 2015. (in Ukrainian)

Таміла Яценко, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу вивчення української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, г. Київ, Україна.

Н. И. ВОЛОШИНА КАК ОСНОВАТЕЛЬ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ В МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Статья посвящается чествованию светлой памяти доктора педагогических наук, профессора, члена-корреспондента НАПН Украины, заслуженного деятеля науки и техники Украины Н. И. Волошиной по случаю 80-летнего юбилея. Актуализирован вопрос роли ученого-методиста как основателя научной школы, вклада ее научного наследия в развитие отечественной методики обучения украинской литературы. Представлены основные подходы к определению термина «научная школа», выделены существенные признаки понятий «научная школа в методике литературы», «научная школа Н. И. Волошиной». Проанализированы научно-методические студии Н. И. Волошиной, ставшие теоретическим базисом для создания научной школы в предметной методике. Определены концепты научной школы Н. И. Волошиной в контексте современных целей школьного литературного образования.

Ключевые слова: научная школа; научная школа Н. И. Волошиной; школьное литературное образование; теория и методика обучения; украинская литература.

Tamila Yatsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Researcher, Leading Scientific Researcher of the Ukrainian Language and Literature Education Department of the Institute of Pedagogy of Ukraine (NAES), Kyiv, Ukraine.

N. Y. VOLOSHYNA AS THE FOUNDER OF A SCIENTIFIC SCHOOL IN THE METHODOLOGY OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE

The article is dedicated to honoring Nila Y. Voloshyna on the occasion of the 80th anniversary as the memory of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Honored Scientist and Technician of Ukraine. The issue of the role of the scientist-methodologist as the sponsor of the scientific school, its contribution to the development of the national methodology of teaching Ukrainian literature in the institutions of general secondary and higher pedagogical education is actualized.

The basic approaches to the definition of the term «scientific school» are presented, its generalized interpretation in basic science is presented, and the basic functions of scientific schools are characterized. The essential features of the concepts «scientific school in the methodology of literature», «scientific school by N.Y. Voloshyna» are distinguished.

The scientific and methodological achievements of professor Voloshyna have been analyzed and became the theoretical basis for the creation of a scientific school in subject methodology. The author emphasizes the importance of the researcher's contribution to the development of the conceptual paradigm of school literary education in Ukraine, the development of scientific foundations for the teaching methodology of Ukrainian literature in the institutions of general secondary education, the definition of conceptual positions of school textbooks, an in-depth study of the problem of aesthetic teaching student-reader, the practical importance of the prepared educational and methodological support of the school course of Ukrainian literature.

The concepts of Nila Y. Voloshyna scientific school, which are interpreted and outlined as the preservation of scientific traditions and creative realization of the progressive ideas of the scientist-methodologist in the realities of modern school literary education; the creation of content development and effective technologies of teaching Ukrainian literature in school taking into account the latest achievements of literary studies, pedagogy, age and pedagogical psychology, philosophy of education, cultural studies; the creation and introduction in the modern educational process of innovative methods, which involve the consideration of literary work as an artistic phenomenon, understanding of Ukrainian literature as a component of world artistic culture, the organization of productive educational activities in the Ukrainian literature lesson in order to form a competent student-reader, personality with an innovative type of thinking.

Keywords: scientific school; Nila Y. Voloshyna scientific school; school literary education; theory and methodology of teaching; Ukrainian literature.